

ПЕТРАКОВСЬКА

Олена Володимирівна
petrakov-lena@mail.ru

УДК (657.213.005) 657.62+657.6

КЛАСИФІКАЦІЯ КРЕДИТІВ ДЛЯ ПОТРЕБ ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ ТА АУДИТУ

CLASSIFICATION OF CREDITS IS FOR NECESSITIES OF ACCOUNT,
ANALYSIS AND AUDIT

кандидат економічних наук, доцент, Національна академія статистики, обліку та аудиту

В статті наведено критичний огляд підходів до класифікації кредитів в економічній літературі. Представлено висновки і власне бачення проблеми класифікації кредитів.

В статье рассматривается критический обзор подходов к классификации кредитов в экономической литературе. Представлены выводы и собственное видение проблемы классификации кредитов.

The article provides a critical review of approaches to the classification of credit in the economic literature. Conclusions and own vision the problem classification of credits are presented.

Ключові слова: кредит, класифікація кредитів, класифікаційні ознаки

Ключевые слова: кредит, классификация, классификационные признаки

Keywords: credit, classification of credit, classification attribute

ВСТУП

Банківський сектор є основою розвитку вітчизняного фінансового ринку та відіграє ключову роль у структурі економіки. Одним з головних завдань, що постають перед керівництвом банку є правильна розробка кредитної діяльності. Ефективність проведення кредитних операцій банками багато в чому залежить від ідентифікації їх приналежності до того чи іншого виду, оскільки саме від цього залежить точність обліку та інформації про кредитні операції, що необхідно для прийняття ефективних управлінських рішень. На даний час існує значна кількість класифікацій кредитів, що свідчить про актуальність та проблемність обраної теми дослідження.

Питання класифікації кредитів банку розглядали багато науковців: О. В. Дзюблюк [2], І. А. Волкова [3], Г. М. Курило [9], Н. Б. Литвин [11], А. М. Мороз [1] та інші. Аналіз результатів досліджень вітчизняних і зарубіжних учених свідчить, що розробки з класифікації кредитів відображають ґрунтовне розуміння проблем. Проте низка питань щодо класифікації кредитів банків недостатньо досліджені й залишаються невирішеними.

МЕТА РОБОТИ полягає у здійсненні критичного аналізу підходів до класифікації кредитів для виділення ознак класифікації та ідентифікації видів кредитів як об'єкту бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою дослідження є нормативно – правові документи, наукові праці, матеріали періодичних видань. Під час проведення дослідження використано методи структурно-логічного аналізу, метод узагальнення та порівняння.

РЕЗУЛЬТАТИ

Найважливішою передумовою раціональної організації обліку, аналізу та аудиту кредитів банку є економічно обґрунтована їх класифікація. Існуючі класифікації мають багато дискусійних, спірних та невирішених питань. Про постійний інтерес до окресленої проблематики, свідчить той факт, що практично жодна з дисертаційних робіт не обходиться без огляду класифікації кредитів.

Так, С.Г. Жуйков [4] у дисертаційній роботі узагальнив класифікацію банківських інвестиційних кредитів за 20 критеріями. Класифікацію банківських інвестиційних кредитів автором доповнено за критеріями: кількості кредиторів (один кредитор, консорціальний) - паралельним видом кредиту; за режимом кредитування (стандартний, пільговий, компенсаційний) – стимулюючим; за ступенем розподілу ризику запропоновано виділяти кредити з частковим та повним регресом на позичальника, перестраховані кредити, а за правовою формою позичальників – юридичні та фізичні особи, відокремлені підрозділи та фізичні особи-підприємці. Уточнена та доповнена класифікація ґрунтовніше відображає специфіку сучасної практики банківського інвестиційного кредитування.

В.В. Куришук [10] удосконалив класифікацію банківського кредитування експортної діяльності підприємств через доповнення її поділом кредитів за такими ознаками: 1) залежно від етапу зовнішньоекономічної діяльності: передекспортне, постекспортне, передімпортне, постімпортне кредитування; 2) залежно від виду експортної діяльності підприємств: кредитування виробничої, торговельної, фінансово-інвестиційної діяльності; 3) за призначенням та цільовим використанням кредитних коштів: інвестиційні кредити; кредитування обігового капіталу, що використовується на стадії виробництва

та закупівлі експортної продукції; кредитування процесу реалізації експортної продукції (кредити можуть надаватися як експортеру, так і імпортеру). Це дозволило обґрунтувати пропозиції щодо подальшого вдосконалення процесу кредитування вітчизняними банками експортної діяльності підприємств.

В.А. Сидоренко [18] удосконалив класифікацію різновидів кредитів за рахунок виокремлення таких класифікаційних ознак, як потреба; характер розрахунків; сталість умов; обов'язковість; наявність посередників; зв'язок з вексельним обігом; умови надання; форма стягнення заборгованості; обліковування; схема фінансування; життєвий цикл ринку.

Д.О. Тесьолкін [20] запропонував вдосконалити сегментацію банківських кредитів виокремленням

ознаки "реструктуризація заборгованості" і розподілом їх на: кредити, які не були реструктуризовані, були реструктуризовані один раз, були реструктуризовані більше одного разу, а також групуванням простроченої заборгованості за категоріями: нульова (0 днів прострочки), перша (1 – 10 днів), друга (11 – 30), третя (31 – 60), четверта (61 – 90), п'ята (91 – 180), шоста (більше ніж 180 днів).

Р. А. Могильницький [12] удосконалив основні види кредитів, що надаються суб'єктам малого підприємництва.

У межах однієї статті неможливо розкрити всі класифікаційні ознаки кредиту банку, які розглядаються в сучасній банківській літературі, однак навіть огляд невеликої кількості літературних джерел надав змогу виокремити 33 ознаки, які є найбільш розповсюдженими (табл. 1).

Таблиця 1

Огляд підходів науковців до класифікаційних ознак кредиту

№ з/п	Класифікаційна ознака	Н. Б. Литвин [11]	Г. М. Курило [9]	А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховіка [1]	В. І. Капран, М. С. Кривченко, О. К. Коваленко, С. І. Омельченко [7]	О. В. Дзюблук [2]	О. М. Петрук [13]	О. А. Кириченко, І. В. Гіленко, С. Роголь, С. В. Сиротян, О. Немой [8]	І. А. Волкова [3]
1	Термін кредитування	+						+	
2	Суб'єкт і об'єкт кредитування	+							
3	Галузева спрямованість кредиту	+							
4	Вид валютних цінностей, в яких надано кредит	+							
5	Забезпечення	+	+	+	+	+	+	+	+
6	Ступінь ризику	+	+	+	+	+	+		+
7	Метод надання	+	+	+	+	+	+		+
8	Спосіб повернення	+		+					
9	Строк повернення	+		+					
10	Характер визначення та спосіб сплати процентів	+		+					+
11	Кількість кредиторів	+	+	+		+			
12	Призначення	+		+					
13	Строк користування		+		+	+	+		+
14	Строк погашення		+				+		
15	Основні категорії позичальників		+						+
16	Цільове спрямування		+						+
17	В залежності від обумовленого в кредитній угоді строку погашення		+						
18	Термін використання			+					
19	Метод погашення				+				
20	Форма залучення (організація)				+				
21	Джерела залучення				+				
22	Економічне призначення				+				
23	Вид відсоткової ставки				+				
24	Роль банку в наданні кредиту					+			
25	Форма банківського кредиту					+			
26	Економічні суб'єкти-позичальники					+			
27	Валюта кредиту					+			
28	Порядок погашення					+			+
29	Характер процентної ставки					+			
30	Суб'єкти одержання							+	
31	Зв'язок кредиту з рухом капіталу							+	
32	Сфера застосування							+	
33	Платність кредиту							+	

На підставі аналізу табл. 1 встановлено, що в економічній літературі немає єдиної думки щодо кількості класифікаційних ознак банківського кредиту. Науковці виділяють в середньому по 8 - 9 ознак. Найбільшу кількість класифікаційних ознак банківських кредитів запропонувала Н. Б. Литвин [11].

За основу розробки класифікації кредитів при проведенні досліджень науковці беруть

законодавство країни, а також вже існуючі розробки науковців. Крім визначених законодавчо видів кредитів кожен автор доповнює класифікацію власними видами і визначеннями.

Критичний аналіз праць науковців дає підстави стверджувати, що в сучасній банківській літературі можна помітити деякі протиріччя та розходження щодо класифікаційної ознаки "основні категорії позичальників" (табл.2).

Таблиця 2

Огляд підходів науковців до класифікаційної ознаки кредиту "основні категорії позичальників"

№ з/п	Класифікаційна ознака	Вид кредиту	Джерело
1	Суб'єкт кредитування	кредити надані банкам	Н.Б. Литвин [11]
		кредити надані небанківським фінансово -кредитним установам	
		кредити надані органам державної влади	
		кредити надані суб'єктам господарювання	
		кредити надані фізичним особам	
2	Економічні суб'єкти-позичальники	кредити органам державного управління	О.В. Дзюблюк [2]
		кредити суб'єктам господарювання	
		кредити фізичним особам	
3	Кредити суб'єктного призначення	кредити торговельно-промисловим підприємцям	А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна [1]
		кредити сільськогосподарським підприємцям	
		кредити міжбанківські	
		кредити небанківським фінансово-кредитним установам	
		кредити органам влади	
4	Основні категорії позичальників	кредити галузям народного господарства	І. А. Волкова [3] Г. М.Курило [9]
		кредити населенню	
		кредити державним органам влади	
5	Позичальники	державні підприємства й організації	О. А. Кириченко, І. В. Гіленко, С. Роголь, С. В., Сиротян, О. Немой [8]
		підприємства приватної форми власності	
		інші банки	
		підприємці, фізичні особи без утворення юридичної особи	
		підприємці, фізичні особи з утворенням юридичної особи	
		фізичні особи	
		інші господарства, в тому числі органи влади, спільні підприємства, міжнародні об'єднання та організації	

Аналіз даних табл. 2 свідчить, що в економічній літературі за основними категоріями позичальників висвітлено різні підходи стосовно видів кредиту, навіть назви цієї ознаки.

І.А. Волкова [3], Г. М. Курило [9] за основними категоріями позичальників виділяють кредити, які надані галузям народного господарства, населенню та державним органам влади, О.В. Дзюблюк [2] за економічними суб'єктами-позичальниками виокремлює кредити, які надані органам державного управління, суб'єктам господарювання, фізичним особам.

Ми вважаємо, що такий перелік кредитів є неповним, адже в діючому Плані рахунків бухгалтерського обліку банків України для основних категорій позичальників призначені рахунки: 152 групи "Кредити, що надані іншим банкам", 20 розділу "Кредити, що надані суб'єктам господарювання," 21 розділу "Кредити, що надані органам державної влади", 22 розділу "Кредити, що надані фізичним особам".

На нашу думку, кредити, які надані галузям народного господарства потрібно віднести до іншої класифікаційної ознаки.

Погоджуємось з Н.Б.Литвин [11], яка виділяє таку класифікаційну ознаку, як "галузева спрямованість кредиту".

Значна кількість науковців подає класифікацію кредитів однобічно, розглядаючи види економічних відносин, пов'язаних з кредитом, якщо кредитором є банк. Але банки, не тільки надають кредити, але й отримують. Так, в діючому Плані рахунків бухгалтерського обліку банків України для отриманих кредитів призначені рахунки: групи 162 "Кредити, що отримані від інших банків", групи 131 "Короткострокові кредити, що отримані від Національного банку України", групи 132 "Довгострокові кредити, що отримані від Національного банку України", групи 270 "Кредити, що отримані від міжнародних та інших організацій" та рахунок 2611 "Кошти, що отримані від суб'єктів господарювання за операціями репо" [14].

Тому, вважаємо, що класифікацію кредитів доцільно доповнити ознакою "роль банку в кредитних відносинах".

Доречно відзначити, що відповідно до Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України з метою складання фінансової звітності передбачена класифікація кредитів за видами економічної діяльності: державне управління; виробництво та розподілення електроенергії, газу та води; операції з нерухомим майном,

оренда, інжиніринг та надання послуг; торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; сільське господарство, мисливство, лісове господарство; інші [6].

На підставі аналізу праць науковців встановлено, що за класифікаційною ознакою «строк користування» у більшості авторів є розбіжності стосовно видів кредиту, навіть назви цієї ознаки, що призводить до виникнення плутанини й неточностей у трактуванні (табл. 3).

Таблиця 3

Огляд існуючих підходів науковців до класифікаційної ознаки кредиту "строк користування"

№ з/п	Класифікаційна ознака	Вид кредиту	Джерело
1	Термін кредитування	короткострокові	Н. Б. Литвин [11]
		середньострокові	
		довгострокові	
2	Строк користування	короткострокові	О. В. Дзюблюк [2], І. А. Волкова [3], Г. М. Курило [9], В. І. Капран, М. С. Кривченко, О. К. Коваленко, С. І. Омельченко [7]
		онкольні (за вимогою банку)	О. В. Дзюблюк [2], І. А. Волкова [3]
		середньострокові	О. В. Дзюблюк [2], І. А. Волкова [3], Г. М. Курило [9], В. І. Капран, М. С. Кривченко, О. К. Коваленко, С. І. Омельченко [7]
		довгострокові	О. В. Дзюблюк [2], І. А. Волкова [3], Г. М. Курило [9], В. І. Капран, М. С. Кривченко, О. К. Коваленко, С. І. Омельченко [7]
		прострочені	І. А. Волкова [3]
		відстрочені (продовжені)	І. А. Волкова [3]
3	Термін використання	короткострокові	А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна [1]
		середньострокові	
		довгострокові	
4	Залежно від терміну	короткострокові	О. А. Кириченко, І. В. Гіленко, С. Роголь, С. В. Сиротян, О. Немой . [8]
		середньострокові	
		довгострокові	

На підставі аналізу табл. 3 встановлено, що найбільш поширеними та застосовуваними видами кредиту за строком користування є короткострокові, середньострокові і довгострокові.

Так, Н.Б. Литвин [11], за терміном кредитування А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна [1] за терміном використання виокремлюють короткострокові, середньострокові та довгострокові кредити. Г.М. Курило [9], В.І. Капран, М.С. Кривченко, О.К. Коваленко, С.І. Омельченко [7], О. М. Петрук [13] за строком користування, О.А. Кириченко, І.В. Гіленко, С. Роголь, С.В. Сиротян, О. Немой [8], залежно від терміну також розрізняють короткострокові, середньострокові та довгострокові кредити, розуміючи одне й те саме їх призначення, проте О. В. Дзюблюк [2] окрім короткострокових, середньострокових, довгострокових кредитів виділив в окрему групу онкольні кредити, а І.А. Волкова [3] виокремили ще прострочені, і відстрочені (продовжені) кредити, що, на нашу думку, не мають відношення до класифікаційної ознаки "строк користування".

Погоджуємось з Н.Б. Литвин [11], А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна [1] стосовно включення пролонгованих і прострочених кредитів до класифікаційної ознаки "строк повернення".

Слід відзначити, що в Інструкції з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України від 27.12.2007 № 481 [5] кредити розглядаються як: короткострокові (кредит на строк, що не перевищує один рік) і довгострокові (кредити на строк більше ніж один рік), тобто в обліковій банківській системі середньострокові кредити не використовують.

О. Скаско вважає, що такий підхід свідчить про недосконалість механізмів обліку кредитних операцій, оскільки як управлінський апарат, так і потенційні клієнти банку не мають змоги реально оцінити показники його ліквідності [19].

Отже, якщо розширити облік кредитних операцій за строками користування, шляхом передбачення в Плані рахунків бухгалтерського обліку банків України рахунків для обліку середньострокових

кредитів, то це дозволить відображати в бухгалтерському обліку і фінансовій звітності більш реальний стан ліквідності банку. Варто відзначити, що в Положенні Національного банку України "Про кредитування" від 28.09.1995 № 246, яке втратило чинність [16], кредити, які надаються банками, за строками користування поділялися на короткострокові - до 1 року, середньострокові - до 3 років, довгострокові - понад 3 років.

Значна кількість науковців при розробці класифікації кредитів не згадують про кредити овернайт, які надаються строком на один день.

Відповідно до Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України 30.04.2009 N 259 [15] Національний банк здійснює підтримку короткострокової (миттєвої) ліквідності банку в національній валюті через постійно діючу лінію рефінансування шляхом надання кредиту овернайт строком на один робочий день.

В Плані рахунків бухгалтерського обліку банків України [14], для обліку кредитів овернайт призначені рахунки 1521 "Кредити овернайт, що надані іншим банкам" і 1310 "Кредити овернайт, що отримані від Національного банку шляхом рефінансування".

На підставі критичного аналізу літературних джерел встановлено, що за класифікаційною ознакою "забезпечення" у науковців також є розбіжності стосовно видів кредиту.

Найбільш поширеними та застосовуваними видами кредиту за забезпеченням є: забезпечені та незабезпечені [11, 3, 1].

Г.М. Курило [9], В.І. Капран, М.С. Кривченко, О.К. Коваленко, С.І. Омельченко [7], згідно з критерієм забезпечення розрізняють: забезпечені заставою, гарантовані, з іншим забезпеченням, незабезпечені. О.В. Дзюблюк [2] за формою забезпечення кредити поділяє на: забезпечені заставою, гарантовані, з іншим забезпеченням, незабезпечені, інші.

Слід відзначити, що з метою складання фінансової звітності в Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України [6] передбачена класифікація кредитів в розрізі видів забезпечення: незабезпечені кредити та кредити, що забезпечені грошовими коштами; цінними паперами; нерухомим майном у т.ч. житлового призначення; гарантіями і поручительствами; іншими активами.

Досить розповсюдженою класифікаційною ознакою у літературі є "за ступенем ризику".

Н.Б. Литвин [11], А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна [1], В.І. Капран, М.С. Кривченко, О.К. Коваленко, С.І. Омельченко [7], Г.М. Курило [9] за ступенем ризику банківські кредити поділяють на стандартні та з підвищеним ризиком. О. В. Дзюблюк [2] за ступенем ризику кредиту розрізняє: стандартні кредити, кредити під контролем; субстандартні кредити; сумнівні кредити; безнадійні кредити.

Варто відзначити, що в Положенні Національного банку України "Про кредитування" від 28.09.1995 № 246 [16], яке втратило чинність, також за ступенем

ризиком розрізняли стандартні кредити та з підвищеним ризиком.

Відповідно до діючого Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями від 25.01.2012 № 23 [17] передбачена класифікація кредиту за категоріями якості з метою розрахунку резервів: I (найвища) - немає ризику або ризик є мінімальним; II - помірний ризик; III - значний ризик; IV - високий ризик; V (найнижча) - реалізований ризик.

В міру розвитку банківської діяльності, появи нових понять та дефініцій ознаки класифікації кредитів можуть доповнюватися й уточнюватися. Розширення і поглиблення класифікації банківських кредитів має надзвичайно важливе значення для якомога найглибшого та найповнішого вивчення теорії і практики проведення банками кредитних операцій.

ВИСНОВКИ

Підбиваючи підсумок, можна зробити наступні висновки: 1) в сучасній економічній банківській літературі наводиться досить багато спроб класифікації кредитів, що відрізняються між собою за обсягом інформації, яка надається, ступенем укрупненості та деталізації; 2) науковцями розглядаються різні ознаки за якими класифікують кредити, проте і досі не виділено чіткої єдності у виділенні відповідних видів кредитів, немає системності у розкритті класифікаційних ознак; 3) окрім визначених законодавчо видів кредитів та існуючих розробок науковців кожен автор доповнює класифікацію власними видами і визначеннями, при цьому не завжди ґрунтовно їх доводячи; 4) трапляються випадки підміни одних класифікаційних ознак іншими, аналогічними за змістом, що призводить, у свою чергу, до дублювання одних і тих самих ознак. Але, разом із тим, класифікації попередників містять значні й плідні результати, що лягають в основу уточненої й узагальненої автором класифікації кредитів, в якій ми їх використаємо і водночас викладаємо власні міркування.

Список використаних джерел

1. Банківські операції: Підручник. — 2-ге вид., випр. і доп. / А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Мороза. — К.: КНЕУ, 2002. — 476 с.
2. Банківські операції: Підручник / За ред. д.е.н., проф. О. В. Дзюблюка. — Тернопіль: Вид-во ТНЕУ «Економічна думка», 2009. — 696 с.
3. Волкова І. А. Бухгалтерський облік у банках: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / І.А. Волкова, О.Ю. Калініна; — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 520 с.
4. Жуйков С.Г. Банківське інвестиційне кредитування сільськогосподарських підприємств в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / С.Г. Жуйков ; ННЦ "Ін-т аграр. економіки". — К., 2011. — 20 с.
5. Інструкція з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках

України від 27.12.2007 № 481 (із змінами): [електронний ресурс] / Верховна Рада України. — режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0048-08>

6. Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України 24.10.2011 N 373 (із змінами): [електронний ресурс] / Верховна Рада України. — режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1288-11/page>

7. Капран В.І., Кривченко М.С., Коваленко О.К., Омельченко С.І. Банківські операції: Навчальний посібник. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 208 с.

8. Кириченко О.А., Гіленко І.В., Роголь С., Сиротян С.В., Немой О. Банківський менеджмент: Навчальний посібник / К.: Знання-Прес, 2002.- 438 с.

9. Курило Г.М. Банківські операції: навч. — метод. посіб. для сам. вивч. дисципліни / Г.М. Курило; Держкомстат України, Нац. акад. статистики, обліку та аудиту; за ред. д.е.н., проф., академіка І.І. Пилипенко. — К.: ДП Інформ. — аналіт. агентство, 2010. — 271 с.

10. Курищук В. В. Банківське кредитування експортної діяльності підприємств в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / В.В. Курищук; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2011. — 20 с.

11. Литвин Н.Б. Фінансовий облік у банках (у контексті МСФЗ): Підручник. К.: «Хай - Тек Прес», 2010. — 608 с.

12. Могильницький Р.А. Розвиток ринку банківських кредитів суб'єктам малого підприємництва: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Р. А. Могильницький; ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". — К., 2011. — 20 с.

13. Петрук О.М. Банківська справа : [навчальний посібник] / за ред. д.е.н., проф. Ф. Ф. Бутинця. — К. : Кондор, 2004. — 461 с.

14. План рахунків бухгалтерського обліку банків України від 17.06.2004 N 280 (із змінами): [електронний ресурс] / Верховна Рада України. — режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0918-04>

15. Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України від 30.04.2009 N 259 (із змінами): [електронний ресурс] / Верховна Рада України. — режим доступу до ресурсу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0410-09>

16. Положення Національного банку України "Про кредитування" від 28.09.1995 № 246, втратило чинність

17. Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями від 25.01.2012 № 23 (із змінами): [електронний ресурс] / Верховна Рада України. — режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>

18. Сидоренко В.А. Кредитний процес у комерційних банках України: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / В.А. Сидоренко; Ун-т банк. справи Нац. банку України (м. Київ). — К., 2011. — 21 с.

19. Скаско О. Удосконалення механізмів обліку кредитних операцій банку / О. Скаско // Формування ринкової економіки в Україні. — 2009. — вип. 19. — С. 430 — 433.

20. Тесьолкін Д.О. Модернізація банківських механізмів забезпечення повернення кредитів агроформувань: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / Д.О. Тесьолкін; Нац. наук. центр "Ін-т аграр. економіки". — К., 2010. — 24 с.